

Yapısalcılık

Belirli bir yaygınlık kazanmış bütün düşün ve sanat akımlarının bir toplanmalar ve dağılmalar, yeniden toplanıp yeniden dağılmalar süreci izlediği söylenebilir. Başlangıçta birkaç genel ilke çevresinde birleşen bilim, düşün ya da sanat adamları, bu genel ilkelere dayandırdıklarını düşündükleri yapıtlar çoğaldıkça, bunları çok farklı biçimlerde yorumlamış olduklarını ya da, bunlara ilişkin yorumları özdeş kalmakla birlikte, araştırılan konu ve araştırılan kişinin bireysel özellikleri nedeniyle, ayrıntılardaki ayrılıkların temeldeki birlikten çok daha önemli olduğunu görürler. Bu arada, genel ilkelerin kazandığı saygınlık da birliği sürdürme çabasını gereksiz kılar. Öte yandan, bu genel ilkelerden doğmuş, değişik yönelişler çevresinde yeni kümelenmeler olur. Bunların kimileri akımı değişik yönlere, değişik alanlara kaydırır, kimileri de ilk ilkelerin zorunlu kıldığı sınır ve kurallara bağlı kalmaya çalışır. Ne olursa olsun, sözkonusu akım hem olumlu, hem olumsuz yönde, hem içerden (sürdürülenlerce), hem dışardan (gözlemcilerce), ama durmamacasına, yeni yeni yorumlara uğrar. Böylece tutarlı ve eksiksiz sonuçlara varmak alabildiğine güçleşir.

Aynı durum, bugün insan bilimleri alanında en etkin araştırma yöntemlerinden birini oluşturan yapısalcılık için de sözkonusu. Akımın savunuculuğunu yapar görünen kimi yazarların değişken ve çelişkin görüşleri, konuya dışardan bakanların büyük çoğunluğunun ayırıcı özelliklerden çok, çarpıcı özellikler üzerinde durmaları, belge bolluğu karşısında çoğu kez zaman ve uzam boyutlarını gözden kaçırmaları, yapısalcı yöntem konusunda birçok yanlış anlamalara yol açmıştır. Bunun en belirgin örneklerinden biri, önde gelen kuramcılarınca bilimsel bir yöntem olarak tanımla-

nagelmesine karşın, geniş kitlenin onu bir felsefe öğretisi ve bu öğretinin ürünü olan bir sanat akımı olarak görme eğilimi. Claude Lévi-Strauss'un sözünü ettiği «bulanık suda balık avlayıcılar» kadar bu akımı içtenlikle benimsemiş kimselerin kimi yanılırları da etken olmuştur bunda. Örneğin konuyu yakından bilmeyenlerin yapısalcılığın en büyük öncülerinden biri olarak tanıdıkları Roland Barthes'ın, 1963 yılında yazdığı bir yazıda¹, bu akımı hem düşünsel, hem sanatsal bir eylem gibi göstererek ressam Mondrian'ın, ezgici Pousseur'un, romancı Butor'un yapısalcı yöntemi benimsemiş araştırmacılarınkıyla aynı türden bir çabayı sürdürdüklerini söylemiş olması, birçoklarını yanıltmıştır kuşkusuz, bugün de kendisini bir öncü gibi gören ve zaman etkenini göz önüne almayan herkesi yanıltabilir. Gene aynı yazarın, yapısalcı yöntem çizgisinde gelişen ve onun tanınmasına gerçekten etkin bir katkıda bulunan bir dizi çalışmadan sonra, özellikle S/Z adlı yapıtıyla, bu yöntemin gereklerine yan çizmesi ve yeni benimsediği yöntemsel titizlikten uzak tutumun gerçek yapısalcıların sert eleştirilerini çekmesi², onun bu tür yapıtlarının da birçoklarıncı yapısalcı yöntemin örnekleri gibi görülmesini önlemiyor. Ama birçok konular gibi bu konunun çarpıtılması da her şeyden önce kimi yazarların kendilerini kurtaramadıkları yandaşlık duygusu, bilgi yetersizliği, yöntem tutarsızlığı türünden nedenlere dayanır. Örneğin Jeanne Martinet, belirtgebilim üzerine yazdığı iki yüz elli sayfalık kitapta³, belirtgebilimin gelişmesinde büyük bir katkısı bulunan Greimas'ın hiç adını anmamak gibi güç bir işin üstesinden gelir. J. - M. Auzias, yapısalcılık olgusunun bir bileşimini sunmak savında olan yapıtımda, yapısalcı olmadıklarını söyleyen Althusser ve Foucault üzerinde uzun uzun dururken, Hjelmslev'in sözünü bile etmez⁴. Piaget bile, le **Structuralisme**

adlı kitabında, konuyu durmadan kendi alanının dışına çeker.⁵

Ama çevresinde sürdürülen yorum ve tartışmaların çoğu kez bulanık ve çelişkin olmasına karşın, değerlendirmede bir takım ayrılıklar bulunsa bile, yapısalcılığın kaynakları konusunda hemen herkes birleşmekte: Saussure, Rus biçimciliği, Prag dilbilim topluluğu.

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün Cenevre üniversitesinde, 1907 - 1911 yılları arasında yaptığı dilbilim derslerinde öğrencilerinin tuttuğu notlardan oluşturulan **Genel dilbilim dersleri (Cours de linguistique générale)**'nin (1916) bilimsel bir yapıt için bir örneği daha gösterilemeyecek bir etkinlik kazandığını biliyoruz. Berke Vardar'ın belirttiği gibi, «1930'lardan çok yakın bir geçmişe değin Batı'da yayımlanan pek az dilbilim yapıtında bu kitaptan söz edilmez; 1950'lerden sonra dilbilim kokenli kavram, ilke ve yöntemlerden yararlanan çok az budunbilim, ruhbilim, yazınsal eleştiri, gösterebilirim, v.b. çalışmasında bu yapıt anılmaz.»⁶

Saussure'ün dil olgusuna yaklaşımının temelini günümüzde yerini «yapı» kavramına bırakacak olan «dizge» kavramı oluşturur: dil, «bir öz değil, bir biçim olarak tanımlanan bir belirtgeler dizgesidir», başka bir deyişle, varlığı öğelerinin bağıntılarıyla belirlenen bir bütündür. Dili kullananların seçebildikleri ayırıcı özellikler biçiminde tanımlanan «belirtge»ler her zaman iki yönlüdür: «belirten» ve «belirtilen» (örneğin «ağaç» sözcüğünde «ağaç» sesi belirten, «ağaç» kavramı ise belirtilendir). Anlam, belirten ile belirtilenin ilişkisinden doğar. Dilsel belirtgeler «saymaca»dır. (ağaç kavramı her dilde başka bir sözcükle belirtildiğine göre, sözcüklerin mantıksal temelinden sözedilemez); ancak ikincil bir nedenlilikten sözedilebilir («ağaçlık» sözcüğünün «ağaç» sözcüğüne bağlanması gibi). Konusunu hep karşıtlıklara göre ele alan Saussure, «dil yetisi»nin bireysel gerçekleşmesi olan «söz» ile toplumsal yanını oluşturan «dil» arasında kesin bir ayırım yapar. Getirdiği önemli bir karşıtlık da «eşzamanlılık» ve «artzamanlılık» karşıtlığıdır: dil, «öğelerinin bir anlık durumu dışında hiçbir şeyin belirlemediği katışıksız bir değerler dizgesi» olarak tanımlandığına göre⁷, tutarlı bir biçimde kavranılmak isteniyorsa, ev-

riminin belirli bir evresinde, eşzamanlılık eksenini üzerinde ele alınması gerekir, onu artzamanlılık ekseninde ele almak, dizgeyi gözden kaçırmaktır. Üstelik, «unutmamak gerekir ki, artzamanlılık boyutu eşzamanlılıkların üst üste gelmesinden başka bir şey değildir.»⁸ Saussure burada da ünlü satranç benzetmesine başvurur: işlevleri değişmedikçe satranç taşlarının değişmesi, şu ya da bu biçimde, şu ya da bu nesneden olmaları oyun dizgesinde bir değişikliğe yol açmadığı gibi, dildeki artzamansal değişimler de dilsel dizgeyi değiştirmez ve bu değişimlerin incelenmesi dilin kendisinin incelenmesi değildir, bir dilin dizgesi tarihiyle özdeş değildir. Öyleyse dil öncelikle «kendi başına ve kendi kendisi için» incelenmelidir.

Bugün dilbilime az çok yakınlığı olan herkese doğal görünen bu görüşler, bir yandan geleneksel araştırmaların daha sağlam temellere oturtulmasını ve birçok dil olgusunun tutarlı bir biçimde açıklanmasını sağlamış, bir yandan da birçok yeni buluşun kaynağı olmuştur.⁹ 1926 ekiminde Prag'da kurulan ve dilbilim alanında birçok gelişmelere öncülük eden «Prag dilbilim topluluğu» da doğrudan doğruya Saussure'den kaynaklanır. Topluluğun üyeleri, Mathesius, Havrenek, Trnka, Vachek v.b., belirli sürelerde Prag'da bir araya gelerek dilbilimin genel sorunları üzerinde tartışmalar yaparlardı. Daha sonra, bu toplantılara değişik Avrupa ülkelerinin önde gelen birçok dilbilimcileri, bu arada, L. Tesnière, J. Vendryes, E. Benveniste ve A. Martinet gibi sonradan büyük bir ün kazanacak olan genç Fransız dilbilimcileri de katılmaya başlar. Bu topluluğun en büyük katkısı, dilbilimin yeni ve önemli bir dalını, «sözdeki sesleri» inceleyen «sesbilgisi» (**phonétique**)'nin karşısında, «dil seslerini» inceleyen «sesbilim» (**phonologie**)'i kurmak olur. Böylece, Saussure'ün öğretisini geliştirerek, özellikle de onun «karşıtsallık» ilkesinden yararlanarak, Saussure'ün kendisinin bile olanaksız bulunduğu, şeyi, yalnız dilbilim alanında kalarak, dili oluşturan sesler arasında ayrımlar yapmayı başarır.¹⁰

Ama, hemen belirtmek gerekir ki, Prag dilbilimciler topluluğunun üyeleri, bu onuru sonradan aralarına katılan üç Rus göçmeniyle paylaşırlar: N. S. Troubetzkoy, R. Jakobson

ve S. Karcevkiç, Bunlardan Troubetzkoy «ses-bilim»in kurucularının başında yer alır; bugün yapısal dilbilim ve yazınbilimin en büyük adlarından biri olan Jacobson ise, yapısalcılığın bir başka kaynağı olan «biçimcilik» akımı ile Prag topluluğu arasındaki bağlantıyı kuran kişidir. Kendisinin de söylediği gibi, biçimciliğin «canlılık getiren görüşleri» bu yoldan yayılmıştır dünyaya.¹¹

«Biçimcilik», 1915 - 1930 yılları arasında, Moskova ve Leningrad'da oturan on dolayında araştırmacının Moskova dilbilim topluluğu çevresinde sürdürdüğü ilginç çabalara, küçümseyici bir biçimde, başkalarının taktığı bir addir. Zamansal ve uzamsal koşullar göz önüne alınınca, bu topluluk ile Saussure arasında bir bağlantıdan söz etmek zordur. Bununla birlikte, topluluğu oluşturan araştırmacılar, çabalarını dil olgusundan çok, yazın olgusu üzerinde yoğunlaştırmaları bir yana bırakılırsa, Saussure'ününe çok yaklaşan bir tutumu benimserler. Eşzamanlılık düzleminde ve doğrudan doğruya nesnenin kendisini ele almak ister, yazın yapıtını yazarın yaşamı, çağı, toplumu gibi kendi dışında kalan şeylerle açıklamayı, yazın olgusuna o sırada Rus eleştirisinde egemen olan felsefi, tinbilimsel, toplumbilimsel açılarından bakmayı yadsıyarak her şeyden önce «yazınsallık», yani yazın yapıtının özgül nitelikleri üzerinde dururlar. Bunun sonucu olarak, araştırmalar bireysel yapıtlardan çok, yazının genel nitelikleri üzerinde yoğunlaştırılır, anlatı (Chklovski, Tomachevski, Propp), deyiş (Eikhenbaum, Tynianov, Bakhtine), dizem (Brik, Tomachevski), ses (Brik, Jacobson) yapıları incelenir. Bu arada, yazının gelişimi ve toplumla ilişkileri gibi konularda da bir takım kuramlar geliştirilmeye çalışılır. Öte yandan, Saussure'ün yapıtında önemli bir yer tutan «dizge» ve «işlev» kavramları, şu ya da bu biçimde, biçimcilerin incelemelerinde de karşımıza çıkar: biçim ve işlevler birer toplam değil, birer dizge oluşturur. Hiç kuşkusuz, yeterince temellendirilmemiş birçok kuram da ortaya atılmıştır bu arada, birçok yanılgılara da düşülmüş ve, Jacobson'un söylediği gibi,¹² yapısal çözümleme biçimciliğinin birçok varsayımlarını düzeltmiş, eski sorunlarına yeni yanıtlar getirmiştir, ama bu akım her şeyden önce devrimsel tutumu, belirli yeğlemeleri ve ki-

mi ürünlerinin değeri ölçülmez esinleyiciliğiyle önem taşır.

Gerek ele aldıkları konular, gerekse bu konulara yaklaşma biçimleri açısından çarpıcı benzerlikler gösteren bu öncü akımların temel yönelişleri şöyle özetlenebilir:

1) nesnenin «kendi kendinde ve kendi kendisi için» incelenmesi,

2) nesnenin öğeleri arasındaki bağlantıların bütünü olan bir dizge, bir yapı olarak ele alınması,

3) bir dizge içinde her zaman işlevi göz-önüne alma ve her olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğunun sonucu olarak, nesnenin «artzamanlılık içinde değil, eşzamanlılık içinde ele alınması,

4) bunun sonucu olarak, köken, gelişim, etkileşim gibi sorunlara ancak nesnenin eksiksiz bir tanımı ve betimlemesi yapıldıktan sonra ve ikincil nitelikte bir yer verilmesi,

5) nesnenin «kendi kendinde ve kendi kendisi için» ele alınmasının sonucu olarak, doğaötesel değil, özdekçi bir tutum izlenmesi,

6) bütün bu çabaların felsefi, siyasal ya da yazınsal bir öğreti değil, tutarlı bir yöntem oluşturmaya yönelmesi.

II

Saussure'ün, Rus biçimciliğinin, Prag topluluğunun bu temel yönelimlerinin yapısalcılığınkilerle özdeş olduğu kesinlenebilir. Gerçekten de, örneğin Althusser gibi bu akımın kimi verilerinden geniş ölçüde yararlanan bir takım felsefeciler yapısalcı olmadıklarını belirtmeye özen gösterirken¹³, Lévi-Strauss yapısalcılığın bir felsefe değil, bilimsel bir yöntem olduğunu yine eder durur.¹⁴ Piaget de, yansız bir gözlemci olarak, açıkça doğrular bunu: «yapısalcılığın şimdiden epeyce uzun bir tarihi varsa, bundan çıkarılacak sonuç, burada bir öğreti ya da felsefe değil, terimin içerdiği bütün uygulamı özellikleri, zorunluklar, düşünsel dürüstlük, birbirini izleyen kestirimlerdeki ilerlemeyle birlikte bir yöntem sözkonusu olduğudur; böyle olmasa, çoktan aşılıp olurdu.»¹⁵ Aynı biçimde, nesneyi bir dizge, bir yapı olarak ele alma gereksinmesi, yapısalcı yöntemin de temel ilkesidir. Örneğin L. Hjelmslev'e göre, «Her bilimsel betimleme, betimlenecek nesnenin bir yapı olarak tasarlan-

mış olmasını varsayar. Yapısal betimleme ile bir sıralamadan öteye geçmeyen, bilim dışı betimleme arasında bir seçim yapmak gerekir.»¹⁶

Gerçekten de, betimlemeyi «aynı anda bir arada bulunan eşzamanlı öge ya da olguların ördüğü, türlü düzeylerde kurulan bağlantıların dokuduğu, belirli bir bütün» olarak tanımlanan yapı düzeyinde sürdürme gereğine uymayan bir yapısalcı araştırma düşünülemez. Lévi-Strauss'tan Greimas'a, Jacobson'dan Coquet'ye değin bütün yapısalcılar için, inceleme yapı düzeyinde yapılmadığı sürece, «dış görünüşlerle yetinmek, birbiriyle ilişkisiz öğelerde takılıp kalmak kaçınılmaz bir sonuçtur. Bundan ötürü, araştırmacının düzensiz, karmaşık bir olaylar yığını altında ezilmemek, önemliyi önemsizden, belirginini belirsizden ayırabilmek için yapısalcı olması kesin bir zorunluktur. Yapının iç düzenine yönelmek, dışta kalan etkenlerden incelemeyi ilk anda arıtmak, gerekirse bunları sonradan yapının gösterdiği yönde değerlendirmek, sürede olsun, uzamda olsun bağımsız bütünle yetinmek başlıca tutarlılık ve geçerlik ölçütüdür.»¹⁷ Lévi-Strauss: «Gelecekteki dilbilim gibi geleneksel toplumbilimin yanlışlığı da terimler arasındaki bağlantılar üzerinde değil, yalnızca terimler üzerinde durmak olmuştur»¹⁸, derken, bu görüşü vurgular.

Gene de bütün bunlar yapısalcılığın her düzeyde kendisini hazırlayan, öncü yönelimlerle özdeşleştiği anlamına gelmez. İster Hjelmslev'den yola çıkalım, ister Lévi-Strauss'tan, bu akımın hemen her alanda daha yeterli bir tanımlar ve terimler bütününe dayanan, daha gelişmiş bir çözümleme ve betimleme aygıtı oluşturduğunu, bunun sonucu olarak, genellikle öncülerinkilerle aynı doğrultuda, ama daha ileri ve daha dizgesel çözümlere olanak sağladığını, örneğin Martinet'ye borçlu olduğumuz «çift-eklemlilik» gibi birçok yeni açıklamalar getirdiğini görürüz. Bu bakımdan, geniş ölçüde Saussure'ün yapıtına dayanmakla birlikte, onun savlarını biçimsel-mantıksal ilkeler ışığında geliştiren ve bunlara yeni boyutlar getiren Hjelmslev'in¹⁹, söyleyim sürecini ve bu süreç içinde değişik dil ulamlarının yüklendiği işlevleri, kazandığı anlamların benzersiz bir açıklıkta ortaya koyan Benveniste'in katkılarını özellikle belirtmek gerekir.

Bununla birlikte, yapısalcılığın yeni bir akım olarak tanımlanmasının nedenlerinin başında, anlam ve anlamlama olgularına verdiği önem ve bu olguları betimleyip çözümleme yolunda gerçekleştirdiği atılımlar gelir.

Dilbilimin, özellikle 1950'lerden sonra, bütün insan bilimlerinde izlenmesi gereken, örnek ve öncü bir bilim olarak görülmeye başladığını, bu saygınlığı da gerçekleştirdiği ilerlemelerin büyüklüğü, yöntemin sağlamlığı kadar bir bakıma bütün insan bilimlerinin temel sorunlarından biri olan «anlam» sorununu ele alan bir dal olmasına borçlu olduğunu biliyoruz. Ne var ki, Saussure'ü bir yana bırakırsak, öncü yönelimlerde «anlam» sorununa gereken önemin verildiğini söylemek zordur. Alanı nedeniyle, sesbilimin bu konuyu dışarda bırakması doğal. Ama bu dalın biçimselliğini dilbilimin başka dallarında da görmek isteyen birçok araştırmacının, «hiç kuşkusuz yeterince olgucu olamama korkusuyla, ancak **dolaysız biçimde gözlemlenebilen** verileri bir **gerçeklik sayması»²⁰**, anlam sorununun gereğince araştırılmasını engellemiştir. Bu tutumun en belirgin örneğini dilsel belirtmeyi «bir anlamı olan sessel bir biçim» olarak tanımladıktan sonra, bu anlam konusunda «hiç bir şey bilinemeyeceğini» söyleyen Amerikalı dilbilimci L. Bloomfield'de buluruz.²¹ Jacobson anlam sorunlarının kendileri için bir anlam taşımadığını söyleyenlerin savını çok güzel çürütür: bunu söylerken ne dediklerini biliyorlarsa, anlam sorunu sırf bu kesinlemeyle bir anlam kazanır; ne dediklerini bilmiyorlarsa, o zaman da söylediklerinin bir anlamı yok demektir.

Anlamı, içeriği yadsımamakla birlikte, biçimciliğinin de en büyük önemi biçimsel düzene verdiği bilinir. Bugün daha çok bu akımın ilkelere bağlı görünen T. Todorov'un, Cl. Bremond'un, G. Genette'in yapıtlarında da sezilir bu eğilim. Bunun için, Claude Lévi-Strauss, V. Propp'un **Masalların biçimbilimi** adlı yapıtını tanıtan, ünlü incelemesinde, yapısalcı tutumla biçimci tutum arasındaki karşıtlığı sık sık belirtmek gereksinmesini duyar: «Biçimciliğe göre, iki alan kesinlikle ayrılmalıdır birbirinden, çünkü yalnız biçim anlaşılabilir, içerik anlam değerinden yoksun bir kalıttan başka bir şey değildir. Yapısalcılık için, bu karşıtlık geçerlidir; soyut bir yanda, somut bir yanda de-

ğildir. Biçim ile içerik aynı niteliktedir, aynı çözümlenmeye göre yargılanır. İçerik gerçekliğini yapıdan alır, biçim acağıımız şey de içeriği oluşturan yerel yapıların yapı içinde düzenlenişinden başka bir şey değildir.»²² Ne olursa olsun, dilsel belirtgenin «belirten» ile «belirtilen»den oluştuğunu düşünürsek, yalnızca «belirten», yani «gözlemenebilen veri» üzerine durmanın bizi çok uzaklara götürmeyeceği açıktır. Greimas'ın söylediği gibi, «yalnızca belirten'lerden yola çıkarak 'belirtilen'lerin bir sınırlandırmasını yapmak olanaksızdır. Bu da anlamımanın gerçekleşmesini sağlayan 'belirten'in niteliğine bağımsız oluşunu gösterir.»²³ Oyleyse bütünlük kaygısı güden bir çözümlenme, «belirten»le yetinmemek zorundadır.

Bu gözlemler, yapısalcılığa sık sık yöneltilen biçimcilik suçlamalarının ne denli haksız olduğunu gösteriyor, ama bu haksızlığa yol açan yanılgının kokenini de gösteriyor: anlamı kavramaya yönelen her çabanın «dolaysız biçimle goziemenebilen»in ötesine geçme, onu aşma zorunluğu. Araştırmalarını, bilgilerini yüzeysel olguların düzensiz betimlemeleyle sınırlayarak görünüşü anlamla özdeşleştirmiş olanların bu düzlem aşılır aşılmaz kendilerini boşlukta bırakmaları bir ölçüde doğal, ama, Lévi-Strauss'un söylediği gibi, gerçek «öznenin kendisini algıladığı düzeyde kalmaz tümüyle», onu genellikle «yeterli görülenlerden çok daha derin düzeylerde aramak gerekir.»²⁴ Bu düzeyler de hiç kuşkusuz her nesnede bulunduğu, her nesnenin bağlandığı varsayılan özgül yapı düzeyleridir. Örneğin dilin özgül yapısına ulaşmak isteyen bir araştırma, «sözün dalgalanma ve değişimlerini göz önüne almakla birlikte, bunlara üstün bir yer vermemeli, kökü dil-dışı bir 'gerçek'te bulunmayan bir sürekliliği, hangi dil sözkonusu olursa olsun, dilin dil olmasını ve belli bir dilin, en değişik belirmeleri içinde bile, kendi kendine özdeş kalmasını sağlayan bir sürekliliği aramalıdır.»²⁵ Bu anlayış, Hjelmslev'in söylediği gibi, insansal olguların, doğal olguların tersine, tek ve bireysel olduklarını, genelleştirilemeyeceklerini varsayan insancı geleneğe ters düşer, ama şiiri değil de bilimi seçmişsek, sürekliliğe yönelmemiz gerekir. Ne olursa olsun, «her sürecin bir dizgeye gönderdiği,

bu dizgenin de az sayıda öncül yardımıyla onu çözümlenip betimlemeyi sağladığı» bir varsayım olarak benimsenebilir.²⁶

Değişik adlar altında da olsa, bu temel gereksinimi, süreç ve dizge arasındaki bu bütüncü karşıtlığı bütün yapısalcılarda buluyoruz²⁷: Saussure için söz/dil karşıtlığıdır bu, Jacobson için bildiri/izge, Hjelmslev için kullanım/«şema», Lévi - Strauss için olay/yapı karşıtlığı. Bu sonuncuya göre, «bütün bilim olumsal ile zorunlunun birbirinden ayrılmasında bulur temelini, bu ayrılık, olay ile yapının ayrılığıdır.»²⁸ Bu ayrılığın yeterince göz önüne alınmaması yüzünden, geleneksel anlambilim tekil sözcük değişimlerinin incelemesi olmaktan öteye geçemiyerek başka dilbilim dallarının gerisinde kalmış, «herhangi bir doğal dili —örneğin fransızca— anlamlı bir bütün olarak betimlemeyi sağlayacak, zorunlu ve yeterli kavramsal araçları» bir araya getirebilmesi için²⁹, Greimas'ı beklemek gerekmiştir. Aynı biçimde, akrabalık ilişkileri geleneksel yöntemle ele alınınca, «her özel evlilik kuralı, bir sonuç ya da bir kalıntı olarak, değişik bir töreye bağlanır: bir kopukluk, süreksizlik aşırılığına düşülür. Akrabalık dizgelerinin, eşzamansal bütünlükleri içinde ele alınınca, birçok ayrışık (çoğu zaman da varsayımsal) kurum arasındaki rastlaşımın saymaca sonucu olmasına karşın, nasıl olup da düzen ve etkinlikte işleyebildiğini hiç kimse sormaz kendi kendine.»³⁰ Buna karşılık, Lévi-Strauss'un **Les Structures élémentaires de la parenté**'si, «geleneksel budunbilimin tanıdığı bütün evlenme kurallarının genel bir değiş-tokuş dizgesinin özel durumları olduğunu» ortaya koyar.³¹

Ama daha başlangıçta varsayılan ve özellikle dilbilimde artık hiç tartışma konusu edilmeyen bu yapıya nasıl erişilmiştir, benzer yapıya nasıl erişilebilir? Hiç kuşkusuz, ayrıntılara inildikçe, yapısalcı yöntemin uygulanma olanağı bulduğu her bilim dalı kendine özgü yanıtlar getirecektir buna. Gene de bütün bilim dallarının bu konudaki temel yönelimleri birkaç yöntem ilkesine indirgenebilir.

Gerçeği kavramayı amaçlayan bütün yaklaşımlar gibi, yapısalcı yaklaşım da ikincil olarak nitelediğini, yani «dolaysız biçimde gözlemlenebilen», somut, özel olgu ya da nesnelere çıkış noktası olarak benimser: yapıya varmak için olaydan, dile varmak için sözden,

izgeye varmak için bildirden yola çıkar. Ne var ki, yapısalcılık, çevremizde öncelikle farklılıkları algıladığımızı, evrenin bizim için bu farklılıklarla biçimlendiğini kesinleyerek, gerçek sürekliliği kavrayabilmek için, nesnelere yüzeysel sürekliliğini aşmak gerektiğini belirtir. Örneğin Greimas'a göre, farklılığı algılamak, şu ya da bu düzeyde, ama aynı anda var olan iki nesneyi (en azından iki nesneyi), bunun sonucu olarak da bu nesnelere arasındaki bağlantıyı kavramak, bunları şu ya da bu biçimde birbirine bağlamaktır. Yapı kavramı temel tanımını burada bulur: «iki terimin ve ikisi arasında bir bağlantının varlığı». Öte yandan, iki nesnenin birlikte kavranabilmesi için, ortak bir yanları bulunması, yani belli bir açıdan benzer ya da özdeş olmaları, birbirlerinden seçilebilmeleri için de şu ya da bu biçimde farklı ya da karşıt olmaları gerekir. Bu da her iki terimin ortak paydası, anlamlarının belirlediği düzlem olan bir «anlam eksenini»ni varsayar. Bu açıdan bakılınca, örneğin fransızca «pas» ve «bas» sözcüklerinin karşıtlığı, «p» ve «b» seslerinin karşıtlığına, başka bir deyişle «titreşimlilik» diye adlandırabileceğimiz anlam ekseninde «titreşimli»/«titreşimsiz» karşıtlığına indirgenebilir.³²

Böylece, daha şimdiden, anlama ulaşmak amacıyla, belli bir ölçüde nesnenin kendisinden uzaklaşarak hem bir soyutlamaya, hem de bir indirgemeye yönelindiğini görüyoruz.

Buna karşılık, bu işlemin belli bir anlam eksenini üzerinde nesnenin anlaşılıp tanımlanmasını kolaylaştırdığı da açık. Yapısalcı yöntemin karmaşık olguların açıklanması ve varsayımları dizge ya da yapının ortaya çıkarılması için başvurduğu «ayırma» (**décomposition**) ve «yeniden kurma» (**recomposition**) işlemlerini bu gözlem temellendirir. Bu işlemin en etkin ve en yaygın örneklerinden birini Lévi - Strauss'un ünlü **Mythologiques**'i muştulayan «La Structure des mythes» (Söylenlerin yapısı) adlı incelemesi sağlar bize.

Lévi - Strauss'un «eşzamanlı bir okuma» olarak adlandırdığı bu işlem, ilk evrede «okunan» nesnenin ortak özellikler gösteren öğelerini ortaya çıkarıp bir araya getirmeyi, başka bir deyişle, «anlatının yerdesi düzeyini belirlemeyi» gerektirir.³³ Hiç kuşkusuz, 1, 2, 4, 7, 8, 2, 3, 4, 6, 8, 1, 2, 5, 7, 3, 4, 5, 6, 8 biçiminde sıralanmış bir dizi sayıyı aynı zamanda bütün 1'leri bütün 2'leri, bütün 3'leri, vb. bir araya getirerek aşağıdaki biçimde sunmak onların sırasını karıştırmadığı gibi başka bir özelliklerini de ortaya koyar:

1	2	4	7	8
	2	3	4	6
1	2		5	7
		3	4	5
			6	8

Ünlü araştırmacı, Oidipus söylenini de aynı düzen içinde sunar:

Cadmos, Zeus'un
kaçırdığı kızkardeşi
Europe'u arar

Cadmos ejderhayı
öldürür

Ispartalıları birbirini
öldürür

Oidipus babasını
öldürür

Labcados (Laios'un
babası) = «topal» (?)

Laios (Oidipus'un
babası) = «carpık» (?)

Oidipus Sfenks'si
öldürür

Oidipus =
«iş-ayak» (?)

Oidipus annesi Jo-
caste'la evlenir

Etéocle kardeşi
Polynice'i öldürür

Antigone yasağı
dinlemeyip kardeşi
Polynice'i gömer

Claude Lévi - Strauss bu düzenlemeden sonra şöyle der: «İşte her biri aynı çıkından olan birçok bağıntıyı bir araya getiren dört dikey 'sütun' var karşımızda. Söyleni **anlatacak** olsaydık, bu 'sütun' biçimindeki dizilişi hiç gözönüne almaz, satırları soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru okumakla yetinirdik. Ama, söyleni **anlamak** söz konusu olunca, artzamanı düzenin bir bölümü (yukarıdan aşağıya) işlevsel değerini yitirir, 'okuma' soldan sağa doğru, bir 'sütun'dan ötekine geçilerek her 'sütun' bir bütün gibi ele alınarak sürdürülür.»³⁴ Böylece, aynı «çıkın»da toplanmış bağıntıların ortak bir özellik gösterdiklerini somut bir biçimde ortaya koyar yazar, birinci çıkını **fazla değer verilen akrabalık bağıntıları**, ikincisini **değer verilmeyen akrabalık bağıntıları**, üçüncüsünü **ejderhaların yokedilişi**, dördüncüsünü ise **doğru yürüme güçlüğü** olarak niteler, sonra bunları yerliliğin benimsenmesi ve yadsınması sorununa bağlayarak artzaman, yani soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru bir okumayla ulaşılabileceğini gösterir, ilginç bir çözüme varır.

Ünlü budunbilimcinin **Mythologiques**'te aynı yöntemi tek bir söylen üzerinde değil, değişik söylen demetleri üzerinde de deneyerek daha önce hiç kimsenin gerçekleştirmediği bireşimlere vardığı bilinir, bu yöntemin başka alanlarda, örneğin yazın yapıtlarının incelenmesinde, ne denli verimli olduğu da bilinir. Ama burada yapısalcı yöntemin başka bir evresinin daha belirgin olduğunu görüyoruz: «ayırma»dan sonraki ilk düzenleyici evre olan ve daha karmaşık durumlarda uzun ve özenli indirgemelere başvurmaya gerektiren «ölçünleme» (**normalisation**) işlemini. Örneğin Balzac'ın **İnsanlık güldürüsü**'nde sayısı binleri bulan, ayrıntılı kişi betimlemelerini incelediğimizi düşünelim: değişik kişilerin yüz ve bedenlerinin değişik yanlarını betimlemek için yazarın doğal dil düzeyinde kullandığı anlatımların, sözcük ve deyimlerin başdöndürücü bolluğu ve değişkenliği, yerdeşlik ilkesine dayanan bir ölçünlemeye gidilmediği sürece, bu betimlemelerin tutarlı bir biçimde incelenmesine, birbirleriyle karşılaştırılmasına, bir yapıya bağlanmasına olanak bırakmaz; buna karşılık, dizgesel bir indirgemeye gerçekleştirilen ölçünleme sonunda, Balzac'ın kişilerinin temel çizgileri üç yalın biçimle tanımlanır: «eğri»/«çıkıntı-

lı»/«köşeli»; bu üçlü karşıtlık da bedensel öz düzleminde başka bir üçlü karşıtlıkla bütünleşir: «akışkan»/«yumuşak»/«kuru».³⁵

İki düzlem arasındaki bu bütünleşme, yapısalcı araştırmacının hem amacı, hem aracı olarak niteleyebileceğimiz şeyin: bağıntıların önemini bir kez daha karşımıza çıkarıyor. Doğal dil düzleminde çok değişik biçimler altında beliren benzerlik ve farklılıkların şaptanması ve böylece bir ölçünleme indirgemesine girilmesi, varlığını benzerlik ve farklılık bağıntılarından alan anlam eksenleri oluşturulmadan gerçekleştirilemezdi. Ama burada daha öteye geçiyor, bedensel biçim ile bedensel öz arasında bir bütünleşmeden söz etmekle, anlam eksenleri arasında da bir bağıntının varlığını kesinleşmiş oluyoruz.

Saussure'den beri benimsendiği gibi, nesnelere arasında iki temel bağıntı söz konusudur: **dizisel bağıntı** ve **dizimsel bağıntı**. Birincisi, dizisel bağıntı, çağrışımsal bir nitelik taşır, belli bir belirme düzleminde bir arada bulunmayan, ama karşıtlık ya da özdeşlik açısından birbirini varsayan nesne dizileri arasında kurulum; örneğin, Roland Barthes'ın yaptığı bir çizelgeden yararlanırsak³⁶, giyim düzleminde, bedeninin aynı noktasında, aynı anda giyilemeyen ve birbirleriyle değiştirilmeleri giyim anlamında bir değişikliğe yol açan nesnelere (kunda/terlik/çizme/postal) arasında dizisel bir bağıntı söz konusudur; aynı ev eşyasını (örneğin yatağın) değişik türleri gene dizisel bir bağıntı oluşturur. İkincisi, dizimsel bağıntı, belli bir tümcenin değişik öğeleri gibi, bir arada bir bütün oluşturan nesnelere arasında kurulan bağıntıdır; gene Barthes'ın çizelgesinden yararlanırsak, örneğin bir giyimde bir arada bulunan ve birbirini bütünleyen giysiler (etek-bluz-hırka), aynı uzamda yan yana gelen ev eşyaları (yatak-dolap-masa) arasında dizimsel bir bağıntı kurulur.

Buradan gene Balzac'ın kişi betimlemelerine dönersek, örneğin «eğri»/«çıkıntılı»/«köşeli» karşıtlıklarının dizisel bağıntılar oluşturduğu söylenebilir; bu karşıtlıklar, «akışkan»/«yumuşak»/«kuru» karşıtlıklarıyla birlikte, beden üzerinde belirledikleri yerlere (alın, yüz, burun, ağız, çene, el, ayak, v.b.) göre, dizimsel bağıntıların da öğelerini oluştururlar, Balzac'ın kişi betimlemelerinin yapısını burada alabildi-

Birlikim 28 - 29/37

ğine yalınlaştırdığımız bu bağıntılarla temel lenir. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, söz konusu betimlemelerin dış yapısıdır bu yalnızca, Oidipus söyleninin bir anlatı biçiminde beliren dış yapısı nasıl daha derin yapıların ortaya çıkarılmasını sağlamışsa, bu görünüş yapıları da daha derin düzeylerde yer alan ve betimlenmiş kişilerin yazgisal, yaşamsal, dursal özelliklerini belirleyen, koşut yapıların dizgesel bir biçimde ortaya çıkarılmasını, böylece bütün bu kişilerin, dolayısıyla da yer aldıkları anlatının daha tutarlı ve daha eksiksiz bir biçimde kavranılmasını, aralarındaki karşıtlık ve benzerliklerin daha sağlıklı bir biçimde kavranılmasını sağlar. Parçadan bütüne, yüzeyden derine, anlatımdan anlama doğru giden bu sıralanma, Balzac'ın betimlemelerinde kullandığı iki karşıt deyim, «kuğu boynu»/«hindi boynu» deyimleri aracılığıyla, şöyle somutlaştırılabilir:

A. BELİRME DÜZLEMİ

«kuğu boynu»/«hindi boynu»

B. İÇERİK DÜZLEMİ

1. YÜZEYSEL DÜZEY

«uzun, eğrisel, ak boyun»/«uzun, çıkıntılı, kırmızısı boyun»

2. DERİN DÜZEY

«bedenin bir ögesi»

1. Görünüş

eğrilik/çıkıklık

2. Boyut

uzunluk

3. Renk

aklık/kırmızılık

4. Etki

güzellik/çirkinlik

III. YÜZBİLİMSEL DÜZEY

«bedenin anlamlı bir ögesi»

1. tinsellik/sağlık

2. yeteneksizlik

3. arılık/kirlilik

4. istek/tiksinti

Çok küçük örnekler üzerinde eklenmelerini sunmaya çalıştığımız bu bağıntıların, soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru bir «okuma»yla kavranamamaları bir yana, söyleni ya da öyküyü anlatanın anlığında bilinçli olarak bulunmaları da gerekmez. Bu bakımdan, araştırmacının dilinin anlatıcının diliyle özdeş olması gibi, kurduğu bağıntıların da anlatıcının kurduğu dış bağıntılarla örtüşmemesini doğal karşılamak gerekir; nesneyi yeniden anlatmak, yani «yinelemek» değildir yapısalcılığın ereği, yeniden, ama bir başka düzlemde, bir başka biçimde kurmak, böylece «anlaşılması zor bir karmaşığın yerini daha iyi anlaşılır bir karmaşığa vermektir.»³⁷ Konuya dışar-

dan ve yüzeyden bakanların yapısalcı yöntemi kötü anlamıyla bir «biçimcilik» olarak nitelendirmelerinin nedeni de budur kuşkusuz: somut ve tekil veriyi şu ya da bu biçimde yinelediği için ondan tümüyle koptuğunu, böylece, örneğin Lévi - Strauss'un «söylenlerin canlı özünü ölü bir biçime indirgemiş, anlamı yok etmiş» olduğunu söylerler.

Bunca kesinlemeler, bunca yapıtlar bir yana, yukarıdaki iki örnek bile, yapısalcılığın temel amacının anlam olduğunu yeterince gösteriyor. Ne var ki, amaçlanan anlam ne yüzeysel özelliklerin bir karması niteliğindedir, ne de doğaötesel bir varsayımlar toplamıdır. Piaget'nin belirttiği gibi³⁸, fizikte yasalara göre nedenselliğin durumu ne ise, yapısalcılıkta da yapıya göre olguların durumu odur; yasalar gibi yapı da bir «veri» olarak doğruya doğruya gözlemlenemeyeceğine göre, onu mantıksal «örnekler» (**modèles**) biçiminde

kurmak söz konusudur. Lévi - Strauss, «(bilimler) nesnelere ulaşmaz hiç bir zaman, simgelere ulaşır»³⁹, derken, bunu kesinler: yapı doğrudan doğruya görgül gerçeğe bağlanmaz, ondan yola çıkılarak, yani onun incelenip çözümlenmesiyle elde edilmiş «örnek»lere bağlanır. Ama gerçeklerden kopmak değil, onlara daha etkin bir biçimde dönmek söz konusudur, çünkü «örnek»ler ancak kendilerinden yola çıktıkları nesnelere örtüşükleri, onlarla doğrulandıkları ölçüde geçerlidirler. Bu geçerlik de, ünlü araştırmacının belirttiği gibi⁴⁰, en azından şu dört koşulun gerçekleştirilmesiyle sağlanır:

1) yapı bir dizge niteliği sunar; herhangi bir ögesindeki değişiklik geri kalan bütün öge-

lerde de değişikliklere yol açar;

2) her örnek, her biri aynı diziden bir örnekte karşılık bulan bir dönüşümler kümesine bağlıdır, böylece bu dönüşümlerin bütünü de bir örnekler kümesi oluşturur;

3) bu özellikler, öğelerinden birinde bir değişiklik olduğu zaman, örneğin nasıl bir durum alacağını önceden kestirmeyi sağlar;

4) örnek, gözlemlenen bütün olguları kapsayacak biçimde kurulmuş olmalıdır.

Kısacası, yapısalcılığın amacı, «duyumsal örgenliğin zorunlulukları»nın getirdiği koşullar içinde, nesnesini tümüyle saran, tutarlı bir açıklamadır her zaman.

III

Ancak en belirgin özellikleri üzerinde durduğumuz bu yöntemin kimi insan bilimlerini hangi noktaya getirdiği biliniyor. Bu yöntemin ilk uygulanım alanı olan dilbilimin bütün insan bilimleri arasındaki ayrıcalıklı yeri de biliniyor. Berke Vardar'ın da belirttiği gibi, bir yandan vardığı sonuçların kesinliği, bir yandan yönteminin tutarlılığı ve evrensel bir uygulamaya yatkınlığı ona örnek bir bilim niteliği kazandırmış, «benzer ilke ve işlemler aracılığıyla dilbilimle öbür insan bilimleri arasında sağlam bir köprü kurulmuştur.»⁴¹

Bu durumda, özgül nitelikleri tartışılmaz bir biçimde açık olmakla birlikte, her şeyden önce «bir dil, yani bir belirtgeller dizgesi» olan yazının da⁴² yapısalcı yöntemle ele alınması, üstelik buna ilk girişenlerin başında Jacobson ve Greimas gibi ünlü dilbilimcilerin bulunmasına şaşmamak gerekir. Böyle bir yaklaşım, yazın yapısını öncelikle «kendi kendinde ve kendi kendisi için» incelemeyi bir ilke olarak benimsedikten sonra, bir yandan yazın olgusunun özgül niteliklerinin, bir yandan yazın yapısının oluşturduğu anlamsal evrenin, bir yandan da bu anlamsal evrenle kurgusal eklemelenmelerin bütünleşme biçimlerinin belirlenmesi yolunda önemli ilerlemeler sağlamıştır.⁴³ Bu alanda, öncülerin katkıları yanında, R. Barthes, J. Cohen, U. Eco, J. -Cl. Coquet, J. Geninasca, F. Rastier, A. Helbo gibi yazarların katkıları bugün küçümsenmeyecek bir toplama ulaşmıştır.⁴⁴ Bu toplama yapıtlarında daha çok biçimci bir eğilim sezilen T. Todorov, G.

Genette ve Cl. Bremond'un araştırmaları da katılabilir.

Dilin bir bağıntılar dizgesi olarak tanımlandığı, işlevinin de bildirişim, daha genel bir terimle, «iletişim» olduğu düşünülürse, onu en tutarlı ve en geçerli biçimde açıklamayı sağlayan yöntemin insan bilimlerinin başka alanlarında da kolaylıkla uygulanma olanağı bulması daha iyi anlaşılır. Çünkü, toplum ve ekin düzleminde, bütün olgular bir bağıntılar demeti olarak ele alınabilir, işlevleri içkin ya da açık bir iletişime indirgenebilir ve, Lévi-Strauss'un söylediği gibi, «her toplumda iletişim en azından üç düzeyde gerçekleşir: kadın iletişimi; mal ve hizmet iletişimi; bildiri iletişimi.»⁴⁵ Kolaylıkla anlaşılacağı gibi, birinci düzey akrabalık ilişkilerinin alanıdır, ikinci düzey ekonomik ve siyasal olguların, üçüncü düzey de dilin, sanatın, söylenin alanı; ve, gene Lévi Strauss'un söylediği gibi, her üç düzey de aynı yöntemle ele alınabilir. Sonuçlar ortada: dil ve yazın araştırmalarında gerçekleştirdiği büyük ilerlemelerden başka, yapısalcılık toplumsal ve ekinel birçok olguların, bu arada söylenlerin, akrabalık ilişkilerinin, yemek ve giysi dizgelerinin, değişik toplum örgenlerinin tutarlı bir biçimde çözümlenip açıklanmasında da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Claude Lévi-Strauss ve Georges Dumézil'in yapıtlarını şöyle bir gözden geçirmek bu yargıyı temellendirmeye yeter. Böylece, yapısalcılığın en verimli etkinlik alanlarından birini de budun bilimde bulduğu görülüyor.

Bütün bu gelişmelere bakarak, bu alanların zamanla daha da artacağını, bir dizge niteliği sunan bütün nesnelere yapısalcı yaklaşımla daha tutarlı bir biçimde kavranacağını söyleyebiliriz. Öte yandan, değişik iletişim dizgeleri üzerindeki yapısalcı araştırmaların, Peirce, Sebeok, Buyssens ve Prieto gibi araştırmacıların katkılarıyla birleşerek, yeni ve önemli bir bilim dalının, Saussure'un günün birinde kurulacağını, kurulmasının gerekli, yerinin önceden belli olduğunu söylediği⁴⁶ «belirtgebilim»in kurulmasını sağladığını, hattâ bugün yapısalcılığın bir anlamda bu yeni bilim dalıyla özdeşleştiğini de biliyoruz.⁴⁷ Belirtgebilim, Saussure'ü haklı çıkaracak biçimde, «bütün belirtge dizgelerini inceleyen genel bir bilim» olarak tanımlanmakta, bu arada dil belirtgelerini de kapsamına almakta, Georges

Mounin gibi kimi yazarların getirmeye çalıştıkları kısıtlamalara karşın, yazından hukuka, tarihten folklorla, sinemadan bedensel devinimlere değin birçok konuları birer inceleme nesnesi olarak ele alabilmektedir. Bir Roland Barthes yazın yapısından çağdaş söylenlere, çağdaş söylenlerden modaya geçerken, bir bakıma hep aynı alanda, belirtgebilim alanındadır.

Böylece, bir kez daha, yapısalcılık bize bir belirtgeller, dolayısıyla bir anlamla evreninde yaşadığımızı, temel niteliği ve temel işlevi ne olursa olsun, her olgunun aynı zamanda bir belirtge niteliği taşıdığını ve bir dizgeye bağlandığını gösteriyor. Greimas'ın söylediği gibi, örneğin yatak yapmak, «bir bildirişimde bulunmak değil, bir iş yapmaktır. Bununla birlikte, en basit işleri yaparken bile, insan ekinel durumunu belli eder ve, sırf bununla bile, bir şey anlatır bize, en azından belli bir toplum çevresine bağlılığını gösterir.»⁴⁸ Bütün bu belirtgeleri «okuyabilmek» de onları gönderen nesnelere daha iyi kavramayı sağlar kuşkusuz. Bu bakımdan, nicedir dilbilime gösterilen ilginin bugün aynı biçimde belirtgebilime gösterilmesi, değişik bilim dallarında çalışan birçok araştırmacının sorunlarını gereğince çözebilmek için onun yönteminden, onun «örnek»lerinden yararlanmak istemesi son derece ilginç.

Bu son söylediklerimize bakılarak, «Öyleyse her şeyin açıklaması yapısalcılıkta mıdır?» diye sorulabilir. Bu soruya verilecek yanıtların ilkinin ve en önemlisinin daha başlangıçta belirttik: yapısalcılık bir açıklama değil, bir açıklama yöntemidir. Yapısalcı bir yöntem uygulayarak kimi konularda gerçekten tutarlı bir takım açıklamalar getirenlerin de «her şeyi açıklamak» gibi bir savları olmamıştır hiç bir zaman. Tam tersine, gerçek yapısalcıların titizlikle uydukları kurallardan biri de «nesne»nin bağlam ve kapsamını, araştırmanın sınırını ve erimini kesinlikle belirlemektir. Bunu yaparken, kendilerine çizdikleri sınırların dışında kalan verileri yoksaymak ya da küçümsemek gibi bir tutumu da hiç bir zaman benimsememişlerdir. Örneğin yazınsal belirtgebilim, yazının dizgesini, anlamsal evrenini ortaya çıkarırken, bu dizgenin, bu evrenin dışında kalan, ama onun gerçekleşmesini sağladıkları da ke-

sin olan verilerin varlığını yadsımaz, daha geniş bir bağlam içinde, daha başka ölçütlerle bunların da ele alınabileceğini söyler, ama, açıklanmak istenen şey yapının kendisi ise, öncelikle onu ele almak, yapıyla başka veriler arasında bağıntılar kurabilmek için de bunun tutarlı bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlayacak yöntemsel aygıtı oluşturmak gerektiğini savunur. Yığıma ve sıralama düzeyini aşır tutarlı ve geçerli bir açıklama getirmenin temel koşulu budur: «Yapısal görüş açısını benimsemişsek, bağlandığımız ilkelerin uygulama gücüne uğradığı her seferde tarihsel-ekinsel varsayımlara başvurmayla hakkımız yoktur. Çünkü tarihsel ve ekinel kanıtlar, o dakikanın gereksinmelerine göre uydurulmuş birer varsayım olmaktan öteye geçmez o zaman.»⁴⁹

Burada çoğu kez gözden kaçırılan bir çelişkinin altını çizmek gerekir: yapısalcılığa karşı çıkanların büyük çoğunluğu, gerçekte kendilerinin de yapmadıklarını (ya da yapamadıklarını, bu da aynı kapıya çıkar) yapmamakla suçluyorlar onu. Örneğin bunlardan biri, yapıtı bir «güçler evreni değil, bir belirtgeller evreni» diye tanımlayarak yapısalcıları bu duruk ve önemsiz belirtgeller evreninde sıkışık kalmakla suçlayan Pierre Barbéris, öncelikle «güçler evreni» dediği şeyi açıklamak ister ve örneğin Balzac'ın yapıtının tarihsel ortama nasıl katıldığını, onunla nasıl bir bağıntı kurduğunu göstermek için binlerce sayfalık bir kitap yazar.⁵⁰ Bu kitaba bakılınca, yapıtın iç evreninin gerçekten de çok az şey olduğu, neredeyse hiç bir şey olmadığı görülür, çünkü ona hiç bir zaman dolaysız ve dizgesel bir biçimde yaklaşmaz araştırmacı, ancak düzensiz bir biçimde, şurasına, burasına, o da başka şeylerle ilişkisi nedeniyle ve savlarını doğruladığı ölçüde dokunur. Buna karşılık, büyük siyasal olaylardan kişisel ilişkilere, günlük gazete yazılarından untulmuş tüketim romanlarına kadar her şeyi üst üste, ard arda yığar. Ama sormak gerekir: inceleme konusu yapıt değil de çağ ve çevresé, XIX. yüzyılın toplumsal ve ekinel ortamını göz önüne sermek için Balzac'ın yapıtını «bahane etmek» bir «fantezi» değil de nedir? Üç bin sayfada bize gerçekten kanıtlanan tek şey Balzac'ın yapıtının Balzac'ın çağı ve toplumu içinde yer aldığı, o çağa ve o topluma sürekli göndermelerde bulundu-

ğu, onun etkilerini taşıdığı ise, başta yapısalcılık olmak üzere, bunu hiç kimse yadsımadığına göre, boşuna harcanan bunca çabaya acımak gerekir. Bu tür bir çaba ancak yapıt ile dışındaki nesnelere arasındaki etkileşimin yasaları ortaya çıkarıldığı, aralarındaki bağıntılar tutarlı bir dizgeye, geçerli «örnek»lere bağlandığı zaman bir değer taşıyabilir, bu da, bir kez daha, önce yapıtın dizgesel bir biçimde çözümlenmesini, sonra da, ayrışık nesnelere arasında mantıksal bağlar kurmak kolay olmadığına göre, özenle çözümlenmiş dış olgularla yapıt arasında geçerli bağlar kurmayı sağlayacak bir «benzeştirim» (**homologation**) işleminin gerçekleştirilmesini gerektirir.

Yapısalcılığın tarih karşısındaki tutumunun sık sık ve çok sert bir biçimde eleştirilmesi de gene aynı nedene dayanıyor: getirilen çözümlerin güvencesi olacak, geçerli bir çözümlenme aygıtı oluşturmanın zorunluluğu konusundaki uzlaşmaz tutumuna. Bilindiği gibi, olguların tarihsel boyutunu hiç bir yapısalcı yadsımaz: Lévi - Strauss'un, Benveniste'in, Greimas'ın bu boyutu sık sık söz konusu ettiklerini, sık sık tarihsel bilginin vazgeçilmezliğinden sözettiklerini görürüz. Yapısalcılık iki şeye karşı çıkar bu konuda: tarihsel boyutun saltlaştırılmasına ve uygulanageldiği biçimiyle tarihsel yöntemin yetersizliğine. Birinci karşı çıkışın dayanağını yapısalcı yöntemin örneğin dilbilimde ulaştığı sonuçlar sağlar: nesne yalnızca artzamanlılık içinde, tarihsel eksen üzerinde ele alınmış olsaydı, bu sonuçlara gelinemezdi. Nesnenin tarihinin varlığıyla özdeşleşmediğini, örtüşmediğini yapısalcılık tartışmaz bir biçimde kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, tarihsel boyutu hiç bir zaman yadsımadığı gibi, tarihsel verilerin ne denli aydınlatıcı olduklarını da bilir. Karşı çıkışının ikinci nedeni, tarihin olavlar arasında kurduğu bağıntıları savmacılıktan kurtaracak kadar gelişmiş bir çözümlenme avacıtı oluşturamamış olmasıdır: tarihinin söylemi ile tarihin kendisi, tarihsel olanla tarihsel olmayan arasındaki sınır belirlenmedikçe, avrısık olgu ve nesnelere arasında geçerli bağıntılar kurmayı sağlayacak, böylece belki de «tarihsel birim» kavramını getirecek bir «benzeştirim» yöntemi geliştirmedikçe, tarihi adına yarasız bir bilim olarak nitelenecek olanaksız olacaktır.

Ne olursa olsun, hiç değilse el attığı kimi dallarda, yapısalcılık artzamanlı olguların açıklanması konusunda da bir takım çözümler önermekte, tarih yöntemini yenileyecek bir arayışı sürdürmektedir. Örneğin değişik toplumların, değişik dönemlerine bağlanan söylemleri karşılaştırıp çözümlenmeye çalışan bir Claude Lévi - Strauss, «üstyapıların bir **typologie**'sini çıkarmayı sağlayacak yapıları» ortaya koyarken, «dönüşüm türlerini» aydınlatırken, hiç kuşkusuz bir tarih araştırmasının ne tür bağıntılar üzerinde durması gerektiği konusunda bize ışık tutmaktadır: «artzamanlı dönüşümlerin özgül niteliği konusunda bir kesinliğe varabilmek için, yapısal dönüşümlerin genel kurallarını bilmek zorunludur. Tarih felsefesinden tarih bilimine giden yol buradan geçer.»⁵¹ Bunun için de her şeyden önce yapı kavramını benimsemek gerekir.

Ama bu zorunluğun günümüzün yaygın tarih görüşüyle çeliştiği de ortada: bir yandan nesnelere ancak değişimleri içinde tanımlanabileceğini kesinleyen bu görüş, bir yandan da tek yönlü, dönüşsüz ve sürekli bir evrimin varlığını savunur. Ne var ki, Claude Lévi - Strauss'un söylediği gibi, insanlığın gerçekleştirdiği ilerlemeleri «düzgün ve sürekli bir dizi biçiminde düzenlemek sanıldığı kadar kolay değildir.»⁵² Nedeni belli: «basitleştirici bir genelleme sonucu, birbirini izlediği öne sürülen birçok uygarlık çağdaştır, gelişmişlikleri dolayısıyla **tarihin akışına daha uygun** olarak nitelenebilecek kimi olguların çok daha ilkel sayılabilecek başka olgulardan daha önce ortaya çıkmaları da oldukça sık görülen bir şey.»⁵³ Öte yandan, gerek yapısal dilbilim, gerek yapısal budunbilim, en çarpıcı farklılıklar altında bile, değişmez bir temel, eskil ya da çağdaş, ilkel ya da gelişmiş, bütün insanlarda aynı olan, sürekli ve evrensel bir insan gerçeğinin varlığını ortaya koyuyor.⁵⁴ Böylece, bir yandan yapısal dönüşümler biçiminde incelenebilecek bir tarihin kuramsal temelini oluştururken, bir yandan da «ilkel»/«gelişmiş», «yabansı»/«uygar» karşıtlıklarının her şeyi kendi ölçütlerine vurarak kendine benzemeyeni horgören, bu kötü alışkanlık yüzünden gerçeği gözden kaçıran, hep eğri oturduğu için bir türlü doğru konuşamayan, ben merkezci Avrupa insancılığının görece bir değer yargısından öte bir şey olmadığını göster-

riyor ve tutumu en gelgiri anlatımını ünlü düşünürlerinden birinin «Cehennem başkalarıdır» sözünde bulan, bencil Avrupa'ya en gerçek insancılık dersini veriyor.

IV

Yapısalcılığın belli başlı özelliklerini böylece sıraladıktan sonra, onun ülkemizdeki uzantılarından ve yankılarından da kısaca söz etmek yararsız olmaz.

Doğrusunu söylemek gerekirse, birkaç örnek bir yana, bu konuda genellikle yanlış şeyler yazıldı ülkemizde. Kimileri bu yöntemi her şeyden önce bir felsefe ve yazın akımı olarak tanıtırken içeriği bir daha dönmemesiye kapı dışarı eden bir biçimcilik olarak beliren «moda», bizim geri kalmış toplumumuza ancak zarar verebilecek bir «kenter yutturmacası» olarak tanıtmayı bir yurttaşlık görevi saydılar; kimileri bir takım olumlu yanları da bulunduğunun kesin olduğunu, bununla birlikte fazla kurcalanmaması gerektiğini, çünkü bunun marksçılığa bölge düşürmek gibi kötü bir sonucu olabileceğini söylediler; kimileri de, böyle bir olasılığı bir takınak durumuna getirerek, her taşın altında yapısalcılığın görmeye, kendilerini aşan her şeyi yapısalcılık diye nitelenebileceğini başladılar; bu arada, bu kenter yutturmacasını yurdumuza «sıçratmak»la, «ithal etmek»le suçlanan «üç beş kişi» arasında beni de sık sık andılar.

Yapısalcılığın bir yutturmaca, hele bir kenter yutturmacası olmadığını buraya kadar söylenenler de, **Birikim**'in bu sayısında yer alan seçmeler de yeterince gösteriyor. Bir yutturmaca olmak şöyle dursun, yutturmacalar, aldatmacalar karşısında bir başkaldırıdır yapısalcılık, özellikle bir Claude Lévi - Strauss'un yapıtında, Batı'nın «ben»i her şeyin temeli gibi gören, geleneksel insancılık anlayışının, tarihin belirli bir evresinde görece bir üstünlük sağladı diye kendinde ayrıcalıklı nitelikler görmeye yönelen Batı düşüncesinin amansız bir eleştirisidir. Bu tür bir eleştirinin, hiç değilse genel çizgilerde, Marx'ın görüşleriyle çelişeceğini savunmak kolay değil. Üstelik bu haklı eleştiriyi yıllardır en etkin biçimde sürdüren kişinin Marx'ın düşüncesini en iyi değerlendirenlerden biri olduğunu, Marx'ın düşüncesine neler borçlu olduğunu her fırsatta

belirttiğini de biliyoruz. Öte yandan, Marx'a duyduğu hayranlık Lévi - Strauss'un yapısalcı yöntemi geliştirmesini engellemediği gibi, yapısalcı yöntemin getirdiği kavramlardan yararlanmak da bir Henri Lefebvre'in, bir Althusser'in marksçılıktan uzaklaşmalarına yol açmamıştır. Marksçılık değildir diye yapısalcılığı bilmezlikten gelmek, Marx hesaplarını başka türlü yapardı diye «modern matematiği» yadsımaya benzer. Ne olursa olsun, yapısalcı yöntemin ülkemize nerede ve nasıl zarar verebileceğini kestirmek güç görünüyor.

Bu akımı bir «moda» diye nitellemenin güçlüğünü de «şimdiden epeyce uzun olan tarihi» kesinliyor: böylesine uzun bir ömür her şeyden önce sözcüğün tanımıyla çelişir. Bu «moda»yı ülkemize de «sıçratmak» için çaba harcama suçlamasına gelince, bunun kötü bir şey olup olmaması bir yana, böyle bir sav çok su götürür. Sözcükbilim alanında Berke Vardar'ın, yazınsal belirtgebilim alanında da benim, yıllardır yapısalcı bir yöntemle çalıştığımız doğrudur, ne var ki, bu güçlü akım konusunda bunca yıldır birkaç küçük yazıdan öte bir şey yazmadığımız, bu alandaki geniş kapsamlı çalışmalarımızı da, konuların özelliği nedeniyle, fransızca olarak yayınladığımız düşünülürse, pek de öyle çırpınmadığımız kendiliğinden anlaşılır.

Yapısalcılığı «ithal etme» suçlamasına gelince İ. Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda yayınlanan **Dilbilim** dergisinin ilk sayısında Berke Vardar'ın Greimas'la yaptığı konuşmaya bakılırsa, açıkça görülür: yapısalcılığın en güçlü damarlarından biri, bundan yıllarca önce, hem de daha bu akımın belirli bilim çevreleri dışında Batı'da bile pek bilinmediği bir dönemde, Türkiye'de oluşmaya başlamış, genellikle yapısalcılığın temel kitaplarından biri olduğunda birleşilen **Sémantique structurale**, ilk olarak İstanbul Üniversitesi'nde yapılan bir dizi dersten doğmuştur. Öte yandan, bu kitabın bütün sonuç bölümünün benim **L'Imaginaire de Bernanos** adlı çalışmamın yorum ve eleştirisine ayrıldığı bilinir. İlk basımı 1966'da yapılan bu ünlü kitapta bu çalışmaya böylesine geniş bir yer verilmesinin nedeni ise, Greimas'ın sunuşundan da anlaşılacağı gibi, **o dönemde** bu türde ve bu kapsamda başka bir yazınsal araştırma bulunmamasıdır. Aynı

çalışmanın önceliği ve katkıları üzerinde başka birçok Batılı yazar da durmuştur. Bu bile bize yöneltilen «ithalcilik» suçlamasının hak-sızlığını kanıtlamaya yeter. Berke Vardar'ın çalışmaları da aynı ölçüde doğrudur bu gerçeği. Örneğin Fransa'nın en ünlü sözcükbilimcisi G. Matoré, Vardar'ın **Etude lexicologique d'un champ notionnel** adlı çalışması üzerine **Le Français Moderne**'de yayınladığı bir yazı-

da, bu çalışmanın getirdiği kimi çözümlerin daha önce kendisinin önerdiklerinden daha geçerli olduğunu söylemek dürüstlüğü göstermiştir.

Gerçek bir bilim adamından, gerçek bir aydından da böyle bir dürüstlük beklenir, bilmediği konularda «ahkâm kesmek», bilmediklerine, anlamadıklarına suçlamalar yağdırmak değil. ■

Birikim 28 - 29/42

- ¹ R. Barthes, «L'activité structuraliste», *Essais critiques*, Paris, Seuil, 1964.
- ² Örneğin J.-Cl. Coquet'nin «Sémiotique et linguistique» adlı yazısı. (*Sémiotique littéraire*, Tours, Mame, 1973).
- ³ J. Martinet, *Clefs pour le sémiologie*, Paris, Seghers, 1973.
- ⁴ J.-M. Auzias, *Clefs pour le structuralisme*, Paris, Seghers, 1971.
- ⁵ J. Piaget, *Le Structuralisme*, Paris, P.U.F., 1968.
- ⁶ B. Vardar, «Sunuş» (F. de Saussure, *Genel dilbilim dersleri-I*, çeviren B. Vardar, Ankara, TDK, 1976).
- ⁷ F. de Saussure, a.y., s. 75.
- ⁸ B. Vardar, *Une Introduction à la phonologie*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1975.
- ⁹ Benveniste'in *Birikim*'in bu sayısına alınan yazısında Saussure'den ne denli yararlandığı görülmüyor.
- ¹⁰ B. Vardar, *Une Introduction à la phonologie*, s. 26 ve O. Ducrot, T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences de langage*, Paris, Seuil, 1972, s. 220.
- ¹¹ R. Jakobson, «Vers une science de l'art poétique» (T. Todorov, *Théorie de la littérature*, Paris, Le Seuil, 1965, s. 11).
- ¹² R. Jakobson, a.y., s. 11.
- ¹³ Ünlü düşünür H. Lefebvre'in de son yapıtlarında bu verilerden geniş ölçüde yararlandığını görüyoruz.
- ¹⁴ Cl. Lévi - Strauss'un «Sanat ve felsefe karşısında yapısalılık» diye adlandırdığımız parçası da bunu açıklıkla belirtiyor.
- ¹⁵ J. Piaget, a.g.y., ss. 117, 118.
- ¹⁶ L. Hjelmslev, *Essais linguistiques*, Paris, Minuit, 1971, ss. 100, 101.

- ¹⁷ B. Vardar, «Yapısal eleştiride yeni bir atılım», *Güney-Doğu Avrupa araştırmaları dergisi*, sayı 2-3, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1974, s. 314.
- ¹⁸ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, Paris, Plon, 1958, s. 57.
- ¹⁹ Bilindiği gibi, L. Hjelmslev *glossématique*'in (Yunanca *glossa*: dil yetisi), V. Brondal'in başlattığı Kopenhag okulunun sürdürücüsüdür.
- ²⁰ J.-Cl. Coquet, a.g.y., s. 49.
- ²¹ A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, Larousse, 1966, s. 7.
- ²² Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-II*, Paris, Plon, 1973, s. 158.
- ²³ A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, s. 11.
- ²⁴ Cl. Lévi-Strauss, «Sanat ve felsefe karşısında yapısalılık».
- ²⁵ L. Hjelmslev, *Prolegomènes à une théorie du langage*, Paris, Minuit, 1971, s. 15.
- ²⁶ L. Hjelmslev, a.y., s. 16.
- ²⁷ A. Ruwet, «Linguistique et sciences de l'homme», *Esprit*, Paris, Kasım 1963, s. 567.
- ²⁸ Cl. Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, Paris, Plon, 1962, s. 32.
- ²⁹ A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, s. 13.
- ³⁰ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, s. 42.
- ³¹ J. Cuisenier, «Formes de la parenté et formes de la pensée», *Esprit*, Paris, Kasım 1963, s. 561.
- ³² A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, ss. 19, 20, 21.
- ³³ A. J. Greimas, *Du Sens*, Paris, Le Seuil, 1970, s. 276.
- ³⁴ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, s. 237.
- ³⁵ T. Yücel, *Figures et messages dans la Comédie humaine*, Tours, Mame, 1972.

- ³⁶ R. Barthes, «Eléments de sémiologie», *Communications-4*, Paris, Le Seuil, 1964, s. 117.
- ³⁷ Cl. Lévi-Strauss, *La Pensée sauvage*, s. 328.
- ³⁸ J. Piaget, a.g.y., s. 83.
- ³⁹ Cl. Lévi-Strauss, *L'Homme nu, Mythologiques-IV*, Paris, Plon, 1971, s. 574.
- ⁴⁰ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, ss. 305, 306.
- ⁴¹ B. Vardar, «Yapısal eleştiride yeni bir atılım», s. 316.
- ⁴² R. Barthes, *Essais critiques*, s. 257.
- ⁴³ A. J. Greimas'ın *Maupassant*'ı (Paris, Le Seuil, 1976) bu tür araştırmaların en ileri aşaması olarak görünüyor.
- ⁴⁴ Burada yakından tanıdığımız adları sıraladık ve genellikle Fransızca yapıtları göz önüne aldık. Değişik Batı ülkelerinde, örneğin İtalya'da, Almanya'da, Romanya'da, Danimarka'da, Hollanda'da, bu yöntemin birçok uygulayıcı bulduğunu söylemek bile fazla. Öte yandan, örneğin J. Lacan gibi, yapısalcılar arasında sayılmakla birlikte, yapısalcılıktan beklenen yönetsel açık-

- lıktan yoksun olan araştırmacılar üzerinde durmamayı yeğledik.
- ⁴⁵ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, s. 326.
- ⁴⁶ F. de Saussure, *Genel dilbilim dersleri-I*, ss. 36, 37.
- ⁴⁷ F. Wahl, *Qu'est-ce que le structuralisme*, 5. Philosophie, Paris, Le Seuil, 1973, s. 10.
- ⁴⁸ A. J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris, Le Seuil, 1976, ss. 175, 176.
- ⁴⁹ Cl. Lévi-Strauss, *Le cru et le cuit, Mythologiques-I*, Paris, Plon, 1964, s. 156.
- ⁵⁰ B. Barbéris, *Balzac et le mal du siècle, I-II*, Paris, Gallimard, 1970.
- ⁵¹ A. J. Greimas, *De Sens*, ss. 113, 114.
- ⁵² Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-II*, s. 392.
- ⁵³ T. Yücel, *Yazın ve yaşam*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1976, s. 119.
- ⁵⁴ Cl. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale-I*, s. 28.

Birikim 28 - 29/43